

Іванченко Я. М.

ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена інституту звільнення від покарання. Розглядаються теоретичні та практичні проблеми, що виникають у процесі застосування ст. 81 КК України та положень ст. 11 Прикінцевих та перехідних положень КК України 2001 р. Ці проблеми тісно пов'язані з визначенням змісту таких кримінально-правових феноменів, як зворотна сила закону, порушення прав окремих засуджених на застосування умовно-дострокового звільнення від покарання, та поняттям тлумачення кримінального закону, яке дає Пленум Верховного Суду України.

Звільнення від відбування покарання — один з проявів процесу заміни покарання виховними заходами. Українська держава, як демократична, виходячи з досягнень у соціальному та політичному розвитку нашого суспільства на сучасному етапі, передбачає виправлення осіб, що не становлять великої суспільної небезпеки, без повного або часткового відбуття покарання.

Практика боротьби із злочинністю свідчить, що у випадках правильного застосування інсти-

туту звільнення від кримінальної відповідальності і відбування покарання завдання та цілі кримінального покарання досягаються, як правило, з меншими суспільними витратами й без застосування примусу та відбування (повного або часткового) покарання.

Реформа кримінального законодавства України найбільш відчутно розпочалась із введення в дію нового Кримінального кодексу України, а саме з 1 вересня 2001 р.

Без сумніву, на цю подію чекали всі фахівці, що працюють у галузі як практичного, так і теоретичного застосування кримінального права України. Однак, незважаючи на проведену велику підготовчу роботу, положення Кодексу, а також його Прикінцеві та перехідні положення містять деякі прикрі недоречності, що стосуються практичного застосування положень нового Кримінального кодексу в перехідний період.

Одним із проблемних питань є порядок застосування ст. 81 Кримінального кодексу «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання» й ст. 11 Перехідних та прикінцевих положень.

Питання умовно-дострокового звільнення від покарання було чітко врегульовано Кримінальним кодексом України 1960 р. відповідно до положень ст. 52 «Умовно-дострокове звільнення від покарання і заміна покарання більш м'яким» [1]. Умовно-дострокове звільнення від покарання застосовувалось до осіб, які, при інших рівних умовах, фактично відбули передбачену частину призначеного строку покарання.

Слід також зазначити, що ст. 52-1 Кримінального кодексу 1960 р. «Незастосування умовно-дострокового звільнення від покарання і заміни покарання більш м'яким» [2] передбачала перелік злочинів та умов, при наявності яких засуджена особа взагалі не могла підпадати під таку пільгу, як умовно-дострокове звільнення від покарання.

Це зумовлювало те, що до введення в дію Кримінального кодексу 2001 р. із 155,4 тис. засуджених осіб, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, під умовно-дострокове звільнення, за формальними ознаками, підпадало лише 44 %.

У чинному Кримінальному кодексі обмеження щодо застосування умовно-дострокового звільнення від покарання відсутні взагалі, що мало б призвести до того, що усі особи, засуджені до позбавлення волі, отримують право на зазначені пільги, оскільки згідно зі ст. 81 Кримінального кодексу 2001 р. до осіб, що відбувають покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від покарання [3].

Відповідно до змісту ст. 81 чинного КК України кримінальна відповідальність в такій частині її реалізації, як звільнення від відбування покарання, суттєво пом'якшується. Проте ст. 11 Прикінцевих та перехідних положень вказує, що «правила, встановлені Кримінальним кодексом України 1960 р. щодо давності, умовно-достро-

кового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, погашення і зняття судимості, поширюються на осіб, які вчинили злочини до набрання чинності цим Кодексом, за винятком випадків, якщо цим Кодексом пом'якшується кримінальна відповідальність зазначених осіб» [4].

Таке визначення суперечить положенню Конституції України, ст. 58 якої вказує, що «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» [5] та ч. 1 і 3 ст. 5 Кримінального кодексу, де наголошується: «Закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Закон про кримінальну відповідальність, який частково пом'якшує відповідальність, а частково її посилює, має зворотну дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність» [6].

Кримінальна відповідальність, будучи одним із видів юридичної відповідальності, є формою реалізації охоронних кримінально-правових відносин, пов'язаних зі скоєнням злочину. Юридичними фактами, що породжують вказані відносини і цим зумовлюють кримінальну відповідальність особи, є:

- а) суспільно небезпечна поведінка особи, яка порушує певні кримінально-правові норми;
- б) наявність обвинувального вироку суду, в якому ця поведінка визнана конкретним злочинном;
- в) вступ даного вироку в законну силу.

Основною ж формою кримінальної відповідальності є покарання, що являє собою встановлений законом комплекс правових обмежень, в яких виявляються властивості покарання. Ці властивості включають не тільки призначення судом конкретного виду і розміру покарання, а й умови відбування покарання та умови звільнення від нього. Юридичним фактом, який припиняє кримінально-правові відносини і відповідно свідчить про повну реалізацію кримінальної відповідальності, є відсутність в особи (як правило, погашення чи зняття) судимості за скоєний нею злочин [7].

Положення ст. 11 Прикінцевих та перехідних положень визначає, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання згідно зі ст. 81 Кримінального кодексу 2001 р. має застосовуватись лише до тих осіб, яким відповідно до ст. 19 зазначеного положення судом, при пере-

гляді вироків, буде пом'якшено кримінальну відповідальність, а саме:

зменшено термін покарання;

виключено певні кваліфікуючі ознаки злочину;

звільнено від додаткової міри покарання.

Проте навряд чи таку позицію можна вважати правильною, адже тут не тільки не враховано положення чинного законодавства, а й суттєво порушується право окремих засуджених на застосування умовно-дострокового звільнення від покарання.

Наприклад, викликає подив така ситуація, коли до особи, засудженої за ч. 3 ст. 101 Кримінального кодексу 1960 р. до 12 років позбавлення волі, застосовується пом'якшення покарання та верхня межа знижується до 10 років й до неї відповідно має застосовуватись умовно-дострокове звільнення від покарання, а до особи, яку теж засуджено за ч. 3 ст. 101 КК, але наслідки скоєного злочину були менш тяжкими і покарання призначено у вигляді 7 років позбавлення волі, нові правила умовно-дострокового звільнення не застосовуються. Значна частина осіб, які за ст. 26 КК 1960 р. були визнані особливо небезпечними рецидивістами, з огляду на те, що в новому КК таке визначення відсутнє взагалі, а разом з ним і відповідна кваліфікуюча ознака злочину, після перегляду судами вироків матиме право на умовно-дострокове звільнення. У той час як на осіб, що мають одну-дві судимості, поширюється дія ст. 52-1 КК 1960 р. (Незастосу-

вання умовно-дострокового звільнення від покарання і заміни покарання більш м'яким). Викликає подив і те, що особа, яка відбуває покарання у виправно-трудовій установі й не має права пом'якшення покарання, після скоєння нового злочину таке право отримує.

Пояснити такі непорозуміння можливо лише бажанням законодавців зменшити навантаження на суди першої інстанції, що виникне із введенням в дію нового КК, адже в іншому випадку їм би довелося переглянути близько 150 тисяч раніше винесених рішень. Проте навряд чи зазначену позицію можна вважати такою, що відповідає загальнодержавній політиці розбудови гуманного і правового суспільства, адже зазначені та інші реалії викликають суттєву напругу в середовищі осіб, засуджених до позбавлення волі, підривають віру в соціальну справедливість правосуддя й аж ніяк не сприяють досягненню цілей покарання.

З огляду на вищевикладене, мабуть, було б доречніше використати уже напрацьований досвід наших сусідів із Російської Федерації, де при переході до нового кримінального законодавства усі його положення автоматично застосовувались до засуджених осіб, за винятком тих, що погіршували їх становище. Є сенс розглянути питання застосування умовно-дострокового звільнення від покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, погашення і зняття судимості на Пленумі Верховного Суду України, де дати роз'яснення із зазначеного питання.

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (За станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р.).— К., 1997.— С. 207—209.
2. Там само,— С. 213—214.
3. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст.— К., 2001.— С. 39.

4. Там само.— С. 218.
5. Конституція України // ВВР— 1996,— № 30.
6. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст.— К., 2001.— С. 4—5.
7. Юридична енциклопедія.— К., 1998.— С. 434.

Y. M. Ivanchenko

IMPLICATION OF NOMINALLY-PRE-TERM RELEASE FROM PUNISHMENT IN CONDITIONS OF TRANSITION TO NEW CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

This article is dedicated to the institution of the discharge from punishment. In this article it is considered about theoretical and practical problems, which are coming into existence in the process of application of the item 81 of the Criminal code of Ukraine and clause 11 of the Transitional provisions of the Criminal code of Ukraine 2001. These problems are closely connected with determination of the matter of such criminal legal phenomena as reverse force of the law, violation of rights of separate prisoners on the application of nominally-pre-term release and conception of interpretation of criminal law, which is being given by the Plenum of the Supreme Court of Ukraine.